

Het land van de
KERSENBLOESEM

VERHALEN VAN DÉ-LILAH OVER JAPAN IN 1900

BEZORGD EN INGELEID DOOR
RICK HONINGS EN OLF PRAAMSTRA

Het land van de kersenbloesems

Verhalen van Dé-Lilah over Japan in 1900

BEZORGD EN INGELEID DOOR
RICK HONINGS EN OLF PRAAMSTRA

Inkijkexemplaar

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van:

Isaac Alfred Ailion Foundation

Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS)

Stichting Fonds voor de Geld- en Effectenhandel

Ontwerp omslag: Margreet van de Burgt

Afbeelding omslag: Theehuis en kersenbloesems in het Ueno-park, circa 1890

Ontwerp binnenwerk: Marijke Maarleveld, ViaMare

ISBN: 978 94 6456 674 1

NUR: 621,692

© 2026 R. Honings & O. Praamstra, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2026 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Inkijkexemplaar

Inhoud

Inleiding	7
1. Het eiland van den vliegenden draak	27
2. Droombeelden	51
3. Nagai, de arme student	77
4. Ah Sodeska	97
5. Een onvergetelijke dag in Mykojima	115
6. Lotus	129
7. De lotgevallen van Tommy Snowboy	149
8. Japansche waarzegging	185
Aantekeningen	202
Woordenlijst	223

Inkijkeexemplaar

Inleiding

‘Nippon’, ‘het eiland van den vliegende draak’ en het land van ‘chrysanthemums en kersenbloesems’. Zo noemde de Nederlands-Indische schrijfster Dé-Lilah Japan, waar ze in 1900 naartoe was gereisd. Ze keek haar ogen uit en had het gevoel alsof ze in een aards paradijs was terechtgekomen. Verrukt staarde ze naar de pracht van de Japanse flora. Ze vond Japan nog vele malen mooier dan het land waar ze was geboren: Nederlands-Indië.

Evenals haar eerdere verhalen over reizen die zij had gemaakt door Java (1896), Maleisië en Singapore (1897), Sumatra (1899) en China (1899), was Dé-Lilah van plan om een reisverhaal over haar bezoek aan Japan te schrijven. Aan haar eerste twee reisverhalen probeerde Dé-Lilah nog een humoristische draai te geven door als verteller een op haar lijkende hoofdpersoon te kiezen, mevrouw Klausine Klobben. Deze zou tijdens de reis een dagboek hebben bijgehouden dat later zogenaamd bewerkt werd door de ‘Indische schrijfster’ Dé-Lilah. Maar veel succes oogstte ze hier niet mee. Het eerste reisverhaal, *Mevrouw Klausine Klobben op Java* (1899), zou pas drie jaar na de reis verschijnen en ontlokte de pers vooral negatieve recensies.¹ De uitgave van het tweede, *Mevrouw Klausine Klobben bij de Overburen* – over haar reis door Maleisië en Singapore – liet meer dan honderd jaar op zich wachten. Het werd in 2024 gepubliceerd onder de titel *Een Indische vrouw in Maleisië. Een onbekend reisverhaal van Dé-Lilah uit 1897*.²

In de reisverhalen die ze hierna schreef speelt het gefictionaliseerde maar op haar lijkende personage Klausine Klobben geen rol meer en

◀ Dé-Lilah in kimono. Foto uit haar roman *Madame Caprice* (1901).

ze verschenen ook niet meer in boekvorm, maar als feuilleton in verschillende Nederlands-Indische kranten.³ Waar ze meer succes mee had, waren de romans en verhalen die ze in deze jaren schreef. In 1897 was haar eerste roman, *Gecompromitteerd*, verschenen bij een uitgever in Arnhem. Het boek kende een bescheiden succes; de recensies waren over het algemeen welwillend.⁴ Maar opvallend is dat die besprekingen uitsluitend in Nederlandse tijdschriften verschenen; de pers in Indië heeft het boek niet gesignaleerd. Wellicht was zij daarom niet tevreden over de uitgever. In elk geval gaf ze haar volgende boeken uit bij de Utrechtse uitgever H. Honig. Hij zou in de daaropvolgende jaren al haar werk uitgeven en ontfermde zich ook over de in Arnhem uitgegeven roman.

Mede dankzij hem werd Dé-Lilah een bekende en productieve Indische auteur. Kort na elkaar verschenen bij Honig de verhalenbundel *Een Indisch dozijntje* (1898), de roman *Hans Tongka's carrière* (1898), het reisverhaal *Mevrouw Klausine Klobben op Java* (1899) en de roman *B.B. Kongsie* (1900).

Dé-Lilah

Achter het pseudoniem Dé-Lilah ging de Indo-Europese Lucy van Renesse-Johnston (1862-1906) schuil.⁵ Zij werd op 6 april 1862 geboren in Grisse (Gresik), een voorstad van Soerabaja, als de dochter van John Johnston (1833-1894), een ingenieur van Engelse of Schotse afkomst, en een onbekende Javaanse of Indo-Europese moeder. Lucy Johnston groeide tot haar twaalfde op in Oost-Java. Toen werd ze voor haar opleiding naar Nederland gestuurd, waar ze drie jaar zou blijven. Terug in Indië woonde ze in Soerabaja, totdat ze op negentienjarige leeftijd in het huwelijk trad met Ernest Jean Baptist van Renesse (1858-1899). Met hem verhuisde ze naar Deli, aan de oostkust van Sumatra. Vijf jaar lang woonden ze op een tabaksplantage in Langkat, daarna begonnen ze een hotel in Medan.

Op Sumatra hadden Lucy en Ernest drie kinderen gekregen, die toen zij tien jaar oud waren een voor een voor hun opleiding naar Nederland werden gestuurd. In 1895, met nog maar één kind thuis, had Lucy van Renesse vrije tijd genoeg om te schrijven. Misschien schreef ze daarvoor ook wel, maar dit jaar is een keerpunt in haar leven. Toen ze vierendertig jaar oud was, trad ze als auteur in de openbaarheid. In 1896 en 1897 publiceerde ze onder het pseudoniem Delila (later gespeld als Dé-Lilah) drie verhalen als feuilleton in het *Bataviaasch Nieuwsblad*,

die later met negen andere gebundeld werden in *Een Indisch dozijntje* (1898). Vervolgens ging ze op reis om stof te verzamelen voor nieuwe verhalen. Van februari tot juli 1896 trok ze vijf maanden over Java. Het werd het begin van een leven van reizen en schrijven.

In 1898 bracht ze haar jongste dochter naar het kosthuis in Utrecht, waar eerder haar twee andere kinderen waren ondergebracht. Daar zag ze hen weer terug en ontmoette ze ook haar uitgever, Hendrik Honig (1866-1931), die, zoals gezegd, het ene na het andere boek van haar uitgaf. In Deli deden haar romans en verhalen veel stof opwaaien. Dé-Lilah had een scherp oog voor de duistere kanten van de koloniale samenleving. Als een van de eersten schreef ze over de mishandeling van Javaanse en Chinese koelies en over de seksuele uitbuiting van vrouwen op de tabaksplantages in Deli. Ook stelde ze het machtsmisbruik en de corruptie van het Nederlandse bestuur in Indië aan de kaak.

In Utrecht bereikte haar het bericht dat haar echtgenoot Ernest op 11 januari 1899 na een ziekbed van enkele dagen in het Civiël Hospitaal in Medan was overleden. Ze nam de eerste boot terug naar Indië en maakte haast met de afwikkeling van de nalatenschap. In maart werd de inboedel van het hotel geveild. Hoeveel die opbracht is niet bekend, en evenmin hoeveel geld Ernest haar naliet. Het was in elk geval niet genoeg om volledig in haar onderhoud en dat van haar schoolgaande kinderen te kunnen voorzien. Ze zou ook zelf geld moeten verdienen.

Ze ontving honorarium voor haar werk dat in Utrecht werd uitgegeven, maar veel was het niet: het ging om niet meer dan honderd gulden per titel (en vijftig voor de verhalenbundel). Ze greep daarom elke kans aan om feuilletons voor kranten en weekbladen te schrijven: fictie en vooral reisverhalen. In mei 1899 maakte ze een reis door de wildernis van Sumatra, op zoek naar het Tobameer, dat ze overigens niet zou bereiken. In juni verscheen in tien afleveringen een verslag ervan in *De Sumatra Post*.⁶ Eind augustus stapte Lucy van Renesse op de boot naar Swatow (Shantou), waar ze een week later aankwam. Het was het begin van een reis naar en door China van twee maanden. Op 17 november was ze terug. De meeste tijd had ze doorgebracht in Hongkong, maar ze maakte ook uitstapjes naar Macao en Kanton (Guangzhou). Een uitgebreid verslag van deze reis verscheen in 1900 in de *Deli Courant*.⁷ Ook schreef ze in deze tijd feuilletons voor *De Indische Courant*, maar van die krant is geen enkel exemplaar bewaard gebleven.

Naar Japan

In december 1899 liet Lucy van Renesse Deli voorgoed achter zich. Vanuit Medan reisde ze naar Batavia, waar ze met het *Bataviaasch Nieuwsblad* afsprak een reisverhaal over Japan te zullen schrijven. Ze reisde verder naar Djokjakarta, waar ze haar medewerking toezegde aan *De Echo. Weekblad voor dames in Indië*, een nieuw tijdschrift waarvan het eerste nummer op 1 oktober 1899 uitkwam. In januari 1900 verscheen haar eerste bijdrage: een feuilleton over Medan.⁸ Ze was toen nog op Java, maar op 12 februari vertrok ze met de boot van Soerabaja naar Singapore, waar ze twee dagen later arriveerde.⁹ Ze reisde niet meteen door naar Japan, maar bleef eerst twee weken in Singapore, een plaats waar ze al vaker was geweest, voor het laatst in april 1897. Toen logeerde ze in het Adelphi Hotel, omdat de eigenaar ervan 'een oude kennis' van haar was.¹⁰ In Singapore kwam ze nog een oude bekende tegen: de redacteur van *The Singapore Free Press*, Charles Burton Buckley (1844-1922), met wie ze in 1897 kennis had gemaakt. Hij schreef in de krant van 22 februari 1900:

Mdme. Van Renesse, a lady traveller who has written various books in Dutch, and has under the *nom de plume* of 'Dé-Lilah' on her journeys represented some of the principal Java and Sumatra newspapers, is again passing through en route to Japan, on a tour for the *Bataviaasch Nieuwsblad*. She goes on by the Japanese mail in a few days.¹¹

Hij zal dit nieuws ongetwijfeld van haarzelf hebben gehoord. Na haar bezoek aan China was nu Japan aan de beurt, en dit keer zou haar reisverhaal als feuilleton in het *Bataviaasch Nieuwsblad* verschijnen. Tenminste, dat dacht ze.

Op 1 maart 1900 vertrok Lucy van Renesse met de Japanse mailboot *Kawachi Maru* van de Japanse stoomvaartmaatschappij Nippon Yusen Kaisha. Dat was voor haar vertrouwd terrein. Het was hetzelfde schip waarmee ze in juli 1898 samen met haar dochter van Penang naar Europa was gevaren. Ze had er een enthousiaste ingezonden brief over geschreven in de *Deli Courant*. Van Medan waren ze naar Penang gevaren, waar ze overstapten op de *Kawachi Maru*. Een groot voordeel was dat Penang vanuit Deli een stuk dichterbij was dan Singapore, waar je anders moest overstappen. Bovendien was de prijs voor de overtocht

haar uit, als gevolg van het verhaal dat ze over haar Javaanse reis uit 1896 had geschreven.

Isaïc Groneman

Begin 1900 waren de eerste exemplaren van *Klausine Klobben op Java* in Nederlands-Indië aangekomen. De eerste recensies waren al niet gunstig, maar in maart werd Dé-Lilah aan de schandpaal genageld door Isaïc Groneman (1832-1912).¹³ In haar reisverhaal beschrijft Dé-Lilah hoe Klausine Klobben na aankomst met de trein in Djokjakarta van het station wordt afgehaald door een 'oude, lieve vriendin', bij wie ze gaat logeren. Met mevrouw West, zoals ze in het boek wordt genoemd, brengt Klausine een bezoek aan de geneesheer en oudheidkundige dr. Isaïc Groneman. Hij was een beroemdheid in Indië, een gerespecteerd wetenschapper en de lijfarts van de sultan van Djokja. Groneman, schreef Dé-Lilah, had haar bij de sultan geïntroduceerd en samen met hem was ze bij de vorst op bezoek geweest.¹⁴

In het bijzonder de beschrijving van het bezoek aan Groneman deed een hoop stof opwaaien. Dé-Lilah beschreef hem als een oude geilaard, die zich in zijn huis liet omringen door een harem van plaatselijke schonen:

Opmerkelijk vond ik het, dat de doctor in 't geheel geen manlijke bedienden scheen te hebben. De huismeid, een beeld van een meisje van ongeveer achttien jaren, kwam te voorschijn en bracht ons stroop en selterswater; toen werd de zoogenaamde tuinman geroepen om ijs te halen, en dat was al weer een jonge deerne, bijna nog een kind.

Later kwam kokki te voorschijn, die gebakjes voor ons neerzette, en dat was werkelijk een Djokjasche schoonheid.

Voorts hoorden we achter lachen en stoeien, en door de reten van de portière zag ik heel toevallig nog een zestal jeugdige vrouwen, die daar zaten te werken.¹⁵

Klausine is geschokt dat zo'n oude man zich door zoveel jonge dames laat omringen, al laat ze dat aan Groneman niet merken.

Dé-Lilah heeft dit ongetwijfeld verzonnen om een humoristische draai aan haar verhaal te geven, maar Groneman kon er niet om lachen. Hij luchtte zijn woede en verontwaardiging in een tweetal ingezonden stukken in het *Soerabaijasch Handelsblad*.¹⁶ Groneman herinnerde zich

het bezoek van mevrouw Van Renesse en haar vriendin nog heel goed. Wat zij schreef, was laster. Hij had de dames een stoel aangeboden op de voorgalerij van zijn eenvoudige woning. Van een 'huismeid' van achttien die hun wat te drinken bracht en een beeldschone *kokki* met 'gebakjes' was geen sprake. De dames werden bediend door zijn 'huisjongen', een man met een snor, die al jaren bij hem in dienst was, en die je onmogelijk voor een jong meisje kon houden. Een tuinman had Groneman ook niet, alleen een waterdrager, 'een ouden, mageren, maar sterkgespierden Javaan', en zijn *kokki* was een 'mager gerimpeld oudje', die nooit hielp met bedienen. Ook het stoeiende en lachende 'zestal jeugdige vrouwen' was geheel aan de fantasie van Dé-Lilah ontsproten. Leugens waren het! Groneman liet dit niet over zijn kant gaan: 'Foei mevrouw Renesse, schaam u!' ¹⁷

Groneman onthulde ook dat hij nooit met Van Renesse op bezoek was geweest bij de sultan van Djokja, zoals zij in haar reisverhaal schrijft. Ze had de sultan niet eens gezien! Ook dat had ze verzonnen. En van mevrouw West – die 'oude, lieve vriendin' – kreeg Groneman toestemming om in de krant te zetten dat zij helemaal geen goede vriendin was. Mevrouw Den Hollander, zoals zij in werkelijkheid heette,

kende haar alleen omdat zij in Deli naast mevrouw van Renesse [...] gewoond had, maar zij was geenszins met haar bevriend en zij nam haar met oud-indische gastvrijheid in huis op, toen mevrouw v. R. haar op haar reis over Java (als schrijfster!) schriftelijk verzocht had om een goedkoop logis voor haar te zoeken.

Zij en haar echtgenoot 'waren al even verontwaardigd als velen mijner vrienden en kennissen over de schandelijke leugens van Dé-Lilah'. ¹⁸

Veel Indische kranten namen de ingezonden stukken van Groneman over en voegden er hun verontwaardigde commentaar aan toe. ¹⁹ Ook de redacteur van het *Bataviaasch Nieuwsblad* sprak er schande van. ²⁰ Op zulke reisverhalen stelde de krant geen prijs en de redacteur liet Groneman schriftelijk weten

dat Dé-lilah hem gemeld had dat zij Japan ging bezoeken en gevraagd, of hij van daar correspondenties van haar wilde ontvangen, en dat hij dat aanbod voorwaardelijk had aangenomen, nl. indien die correspondenties hem voor plaatsing geschikt voorkwamen, maar dat 'het prul dat ze onlangs het licht heeft doen zien' nu al voldoende bewees dat hij 'haar werk niet gebruiken' kon. ²¹

Groneman voerde een ware hetze tegen Dé-Lilah. Ook *De Echo* – het blad werd in zijn woonplaats Djokjakarta uitgegeven – probeerde hij door tussenkomst van mevrouw Den Hollander te bewegen de samenwerking met Dé-Lilah op te zeggen, maar *De Echo* ging er niet op in. ‘Jammer,’ schreef hij in het *Soerabaijasch Handelsblad*, ‘dat het pas opkomende damesblaadje de medewerking van zulk een dame niet schijnt te kunnen ontberen’.²²

Yokohama

Onwetend van alle ophef die zij in Nederlands-Indië teweeg had gebracht, voer Lucy van Renesse van Singapore naar Japan. Op 19 maart 1900 kwam zij in Yokohama aan.²³ Het is heel goed mogelijk dat ze pas een maand later gehoord heeft dat het *Bataviaasch Nieuwsblad* geen prijs meer stelde op haar medewerking. De post tussen Java en Japan deed er ongeveer vier weken over. Het moet een harde klap geweest zijn. Ze moest met schrijven de kost verdienen voor zichzelf en voor haar kinderen in Nederland. Nu viel een belangrijke bron van inkomsten weg.

Bij gebrek aan gegevens kunnen we alleen een schatting maken van de inkomsten die ze misliep door de weigering van het *Bataviaasch Nieuwsblad* om van haar diensten gebruik te maken. Op grond van wat er in de negentiende eeuw voor feuilletons en correspondenties door Indische dagbladen werd betaald, zal dat ongeveer tien gulden per bijdrage geweest zijn.²⁴ In dat geval zou ze voor het hiervoor genoemde feuilleton in de *Deli Courant* over China, dat van januari tot mei 1900 in 26 afleveringen verscheen, 260 gulden hebben ontvangen; voor die tijd een substantieel bedrag waarvan ze in Japan zeker vijf maanden kon rondkomen.²⁵ Bovendien had ze de overtocht van Singapore naar Japan moeten betalen. Een ticket eerste klas kostte 100 yen (150 gulden), en tweede klas 75 yen (112,50 gulden).²⁶ Lucy van Renesse zal, gelet op haar voorkeur voor niet al te duur vervoer, een tweedeklaskaartje hebben gekocht. Maar dan nog was het een aanzienlijk bedrag. Ze had gedacht aan een reis naar Japan geld te verdienen. Uiteraard was ze ook nieuwsgierig naar het land en de inwoners – zeker na haar goede ervaringen op de *Kawachi Maru* – maar ze was er niet louter voor haar plezier heen gegaan.

Ze had meteen de boot terug naar Java kunnen nemen, maar ook dat was problematisch. Ze had immers nog een afspraak om artikelen over Japan voor *De Echo* te schrijven. Bovendien zou het in Nederlands-Indië

na de hetze tegen haar praktisch onmogelijk zijn geweest om met schrijven geld te verdienen. Welke krant zou haar feuilletons nog willen hebben? Voorlopig bleef ze dus in Japan. Ze nam haar intrek in Clausen's Hotel in Yokohama, een goedkoop westers logement.²⁷

In *The Japan Times* werd bijgehouden welke vreemdelingen in Japan in welk hotel logeerden, al is het de vraag hoe nauwgezet die registratie was. Vaak is er in die opsommingen sprake van een 'Mr. van Renesse' in plaats van een 'Mrs.', en lang niet altijd wordt haar naam foutloos geschreven. En op maandag, de dag dat de krant niet verscheen, werd het sowieso niet bijgehouden. Toch kunnen we dankzij die journalistieke boekhouding haar gangen enigszins volgen. Volgens *The Japan Times* verbleef ze in elk geval van 24 tot 25 maart en van 29 maart tot 4 april in het hotel in Yokohama.²⁸

Een van haar eerste uitstapjes vanuit Yokohama was naar Tokio. Met de trein was het een reis van niet meer dan vijftig minuten.²⁹ Begin april was Dé-Lilah daar getuige van het Kersenbloesemfestival. Ze schreef erover voor *De Echo*, waarin ze het feest vergelijkt met het carnaval. Het heeft grote indruk op haar gemaakt, en ook in de verhalen die ze in deze maanden schrijft, keren het festival en de kersenbloesems herhaaldelijk terug. Want nu het *Bataviaasch Nieuwsblad* haar reportages niet meer wilde hebben, werkte ze die om tot verhalen met het oog op publicatie in boekvorm. Ze moest nu eenmaal leven van de pen.

Verhalen

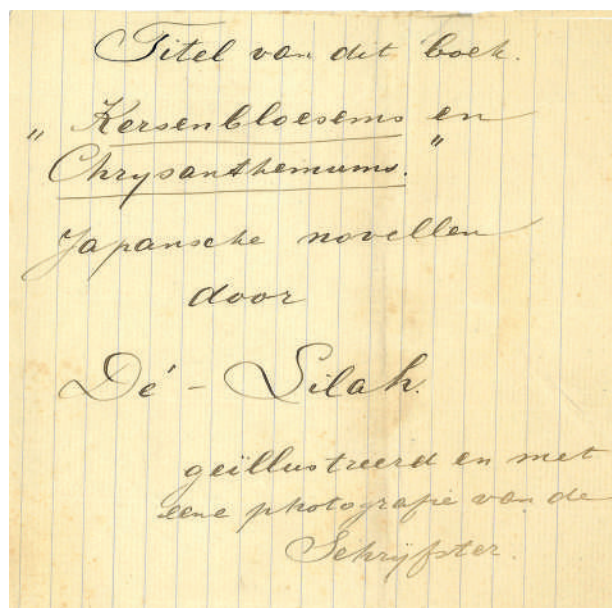
Ze heeft deze Japanse verhalen voltooid in Tokio op 6 juni 1900, waar ze in juni was gaan wonen,³⁰ binnen drie maanden dus na haar komst in Japan. Ze stuurde ze op naar haar uitgever in Utrecht, samen met een foto van zichzelf in kimono, die voor in de bundel geplaatst moest worden. Als titel voor haar verhalenbundel had ze *Kersenbloesems en Chrysanthemums* bedacht. Maar de uitgever zag er geen brood in en liet het manuscript op de plank liggen. Gelukkig is het handschrift bewaard gebleven dankzij Iris van Daalen van antiquariaat Acanthus in Utrecht, die het archief van Honig van de ondergang heeft gered.³¹

De acht verhalen in deze bundel zijn grotendeels autobiografisch. Om de spanning op te bouwen en om bij de lezer emoties op te roepen, weeft Dé-Lilah er meermalen een tragisch liefdesverhaal doorheen. Maar voor de lezer van nu is vooral de beschrijving van haar ervaringen in de eerste maanden van haar verblijf in Japan van belang.

In alles wat ze schrijft – de artikelen in *De Echo* en later in de *Soerabaya Courant* en de *Nieuwe Soerabaya Courant*, en haar verhalen – valt als eerste op hoe enthousiast Dé-Lilah is over het leven in Japan: over de flora en fauna, de inwoners, de moderne infrastructuur, de stand van de medische wetenschap, het klimaat en over hoe goedkoop het leven er is – alles is er beter dan in Nederlands-Indië, beter zelfs dan in Europa. Ze moet al na korte tijd besloten hebben om in Japan te blijven. En dan is een eerste vereiste de taal leren.

Over hoe ze dat doet, heeft ze in het tragische verhaal ‘Nagai, de arme student’ geschreven. Nagai is niet alleen arm vanwege gebrek aan geld, maar ook slachtoffer van een ongelukkige liefde die hem ertoe brengt zelfmoord te plegen. Maar wanneer we het liefdesverhaal buiten beschouwing laten, blijft er een gedetailleerd verslag over van een vrouw die in april en mei 1900 in een Japans pension in Shinagawa de taal leert.

In andere verhalen is het fictionele aandeel groter, zoals in het treurige liefdesverhaal ‘Ah Sodeska’ en het humoristische ‘Tommy Snowboy’ (al spreekt de humor de tegenwoordige lezer nauwelijks meer aan). Ook is er een verhaal, ‘Lotos’, dat doet denken aan *Madame Butterfly* (1898), dat als opera van Puccini in 1904 wereldberoemd werd. Hoe problematisch een huwelijk was tussen ‘geel’ en ‘blank’, zoals Dé-Lilah het naar het taalgebruik van die tijd noemt, blijkt ook uit ‘Japansche waarzegging’.

◀ Titelpagina van het manuscript van *Kersenbloesems en Chrysanthemums*.

Maar, zoals gezegd, het belangrijkste in deze verhalen is toch wat Dé-Lilah schrijft over haar ervaringen in de eerste maanden in Japan. Later zal ze daarover opmerken dat ze het toen heel moeilijk heeft gehad, zo moeilijk dat ze er door ziekte bijna aan bezweken was.³² Maar in deze verhalen merkt de lezer van die problemen niets.

Natuur

Dé-Lilah schrijft in haar verhalen lyrisch over de natuur en de manier waarop de Japanners ermee omgaan. Het is een wereld van verschil met wat zij in Nederlands-Indië gewend is. Ook op Java, zoals blijkt uit *Mevrouw Klausine Klobben op Java*, was zij, vooral in de Preanger-regio, onder de indruk van de bergen, vulkanen, bossen en watervallen.³³ Maar de pracht van het Javaanse paradijs wordt door de natuur van Japan ruimschoots overtroffen.

Wat Dé-Lilah, die praktisch haar hele leven in Nederlands-Indië heeft gewoond, in het bijzonder waardeert, is de wisseling van de seizoenen. In Indië kende ze dat niet; daar was het alle dagen even heet en vochtig. In Japan is die afwisseling tot haar vreugde nauw verbonden met de bloei van verschillende bloemen, planten en bomen. De lente begint met de bloei van de kersenbloesem, een verschijnsel dat door de Japanners geestdriftig wordt gevierd. Een maand later is het de beurt aan de blauweregen, de wisteria, die als rijpe druiventrossen aan de bomen hangen. Ze reist met de trein naar Kameido, waar rondom de honderden jaren oude bomen een lustoord is opgetrokken met tempels en bruggen in de vorm van halve cirkels. Nergens ter wereld kun je volgens haar zo van de natuur genieten als in Japan.

Een maand later, in juli, bloeit de lotus, de bloem die aan Boeddha is gewijd. Maar de bloeiende lotus heeft ze op het moment dat ze deze verhalen schrijft nog niet gezien. Dat geldt ook voor de chrysanten, die in de herfst bloeien. De chrysant met zestien blaadjes is het symbool van de Japanse keizerlijke familie en wordt gebruikt als het officiële keizerlijke zegel. Als deze bloemen in bloei staan, worden ook Europeanen uitgenodigd om ze in de keizerlijke tuinen in Tokio te 'aanschouwen'. Het moet, schrijft Dé-Lilah in 'Het eiland van den vliegende draak', *'fabelhaft* zijn, een sprookje gelijk'. Maar ze zal nog een half jaar moeten wachten om dit met eigen ogen te zien. Ze kent het nu alleen nog van horen zeggen en uit de toeristengidsen die ze heeft geraadpleegd.

Toerisme

In 1900 werd Japan al regelmatig bezocht door toeristen. In 1853 had Matthew Calbraith Perry (1794-1858) als leider van een Amerikaanse expeditie Japan gedwongen om na meer dan twee eeuwen van isolatie handels- en diplomatieke betrekkingen aan te gaan met het Westen. Dit was het begin van een tijdperk van ingrijpende hervormingen en modernisering: de Meiji-periode, genoemd naar de politiek van keizer Mutsuhito (1852-1912), die regeerde van 1867 tot 1912. Hij maakte een einde aan het oude, feodale tijdperk waarin het land geregeerd werd door de *shoguns* van het Tokugawa-*shogunaat* (heersers in naam van de keizer) en de *daimyo's* (regionale heersers). Na de overwinning op de *shoguns* verplaatste hij zijn troon van Kioto naar Tokio.

Aanvankelijk was de houding van veel Japanners een mengeling van angst, vijandigheid en nieuwsgierigheid, en sommige groepen waren openlijk vijandig tegen vreemdelingen. Maar tijdens het Meiji-tijdperk, toen Japan snel industrialiseerde en probeerde te concurreren met de westerse mogendheden, veranderde dat in een meer gastvrije houding tegenover buitenlanders. De reisbeperkingen werden versoepeld en buitenlandse toeristen stroomden binnen. Vooral onder Amerikanen was Japan geliefd. Zij konden niet wachten om dit voor het Westen zo lang gesloten land met eigen ogen te zien.

Voor deze toeristen waren er verschillende gidsen en boeken om hen wegwijs te maken, zoals *A Handbook for Travellers in Japan*, uit de reeks bekende reisgidsen die door uitgever John Murray werd uitgebracht, waarvan de eerste druk verschenen was in 1881, en dat in 1891 grondig werd herzien door B.H. Chamberlain en W.B. Mason. Die editie beleefde de ene na de andere herdruk. Populair onder toeristen was ook B.H. Chamberlains *Things Japanese. Being Notes on Various Subjects Connected with Japan for the Use of Travellers and Others*, dat vanaf 1880 vaak werd herdrukt.³⁴ Daarnaast was er in Japan nog de zogenaamde (door Dé-Lilah genoemde) Welcome Society, die vreemdelingen gidsen, een kaart van Japan en introducties voor de meest bezienswaardige plaatsen en gebouwen gaf. 'Zo'n gids', schrijft Dé-Lilah in *De Echo*, kreeg twee dollars en vijftig cent per dag.³⁵

Sommige van die boeken, zo blijkt uit haar verhalen, heeft Dé-Lilah ook geraadpleegd. Zij reisde immers deze maanden als een toerist door Japan. Maar in de hotels die in de reisgidsen werden aanbevolen, logeerde zij nooit. Die waren haar te duur. In Yokohama sliep zij in een

goedkoop westers hotel en in Shinagawa in een Japans pension. Tijdens haar verdere omzwervingen door Japan koos zij ook altijd voor goedkoop onderdak. Zij reisde zoals zij dat op Java, Maleisië en China ook gedaan had, doorgaans alleen. Daarin verschilt zij sterk van andere toeristen, die in luxeuzes hotels als het Imperial Hotel in Tokio of het Grand Hotel in Yokohama verbleven en zich lieten rondleiden door gidsen van de Welcome Society.

Een Nederlands voorbeeld van zo'n toerist is jonkvrouw Johanna Carolina Emily (Adé) von Schmidt auf Altenstadt (1868-1962), die rond dezelfde tijd een bezoek aan Japan bracht. Samen met een vriendin logeerde zij in de duurste hotels. Ze reisden altijd in gezelschap, vaak met een gids, en bezochten veel plaatsen en bezienswaardigheden, maar dicht bij de bevolking kwamen zij niet. Von Schmidt auf Altenstadt blijft altijd op afstand en schrijft op een neerbuigende manier over de Japanners, zich sterk bewust van haar superioriteit als Europese vrouw.³⁶

Hoe anders was dat voor Dé-Lilah. Zij verkeerde met en te midden van Japanners, vaak als enige vreemdeling in een voor haar onbekend land. In korte tijd had zij veel gezien en met name in Shinagawa het dagelijks leven van de Japanners van nabij leren kennen. Bovendien onderscheidde zij zich van de andere toeristen door Japans te leren, wat er veel toe bijdroeg om met hen in contact te komen. Zoals haar eerdere reisverhalen over Java, Maleisië en China al aantoonde, schuwde zij het gevaar niet. Maar waar zij de inwoners van die drie landen duidelijk als inferieur beschouwde aan de westerlingen (en zich dikwijls zeer negatief uitliet over hun hygiëne en gewoonten, religie en cultuur), ging dit bij de Japanners niet op. In tegenstelling tot Von Schmidt auf Altenstadt zag zij de Japanners als gelijkwaardig, zo niet als beschaafder dan de Europeanen. In 'Het eiland van den vliegenden draak' schrijft ze over hen:

Voorwaar! Eerbied moet men hebben voor dat volk met de gele huid, eerbied en genegenheid tevens. Eerbied voor hunne stalen energie, ambitie en hardiesse [onverschrokkenheid], voor hun moed, welke aan heldenmoed gelijk voor geene bezwaren en moeielijkheden terugdeinst om hun doel, dat iedere Japanner tot een levensdoel maakt, te bereiken, namelijk in hoogere ontwikkeling gelijk te worden aan den westerling met de bleke huid; genegenheid voor hunne beminnelijk karakter en de waardige en toch vriendelijke wijze waarop zij den vreemdeling ontvangen en behandelen in hun land, dat land dat zoo rijk is aan wonderbaar natuurschoon, aan

Japansche Waarszegging.

Anita zat ~~geheel~~ alleen in haar kamertje, en zag met strakten blik naar buiten; naar de golffen die daan hun spel speelden; komende en gaende; zich brekende tegen de rotsen beneden in den tuin van het Schelkeis; en de vis. scheefbootjes die op deselfde golven heen en weer ewigelden; onwillkeurig luisterende naar het gezang van den kneep in de boot, die zijne netten uitroep.

" Takai-yama kara — " Tanisoko miri Gajo, don-don " Uruja nasobi no, " Kana wa karijo. don-don	}	Tan den hoogsten berg, Giet men in het dal. Waar, grooten en heer, Lyke bloemen groeien.
--	---	--

Lusteloos speelt Anita met een stuk papier op haar schoot, en luistert verder naar 't geen de kneep zingt, terwijl de boot zich meer en meer verwijderd.

" I Caria botang no " Yasa sikiu kana wa, don, don " Hariga arutowa Shananda " Ichi chokane; - don - don —	}	Rosen en pioenen zijn prachtige heer, Lyke bloemen, zacht als de mooie vrouwen.
---	---	---

Maar hebben zij geene
dorens die zij verbergen?

"Wanneer of de post komen zal, en haar brieven brengen van hem, dien zij liefheeft met geheel hare ziel? Cisteren heeft men haar een gebracht; ondertee, kend ~~naet den naam~~ "Sannie." Deze brief kwam uit Shanghai en luidde aldus.

"Mijn geliefde meisje."
 "Waarom schrijft ge mij niet meer? Wiet ge niet dat ik mij eensaam en verlaten gevoel, sedert gij Shang-hai verlaten hebt, en dat zonder u geen geluk voor mij bestaat op de wereld. Wat heb ik gedaan, dat gij zich zoo eensklaps van mij afkeert. Schrijf mij liefs. Het zal een groote eer voor mij zijn, een brief van u te ontvangen; en onthoudt dit vooral, dat ik steeds bereid zal zijn u te helpen, en u in lief en leed bij te staan.

Getekend "Elvin Sannie."

Twice malen heeft zij dit schrijven overgelesen, en overtuigd zijnde, dat die man in verre China haar

kunst en poëzie, en waaraan eens de poëtische naam gegeven werd van: 'Dierbaar eiland van den vliegenden draak'.³⁷

Behalve plaatsen in de omgeving van Tokio heeft ze met de trein ook Osaka, Kobe en Kioto bezocht. Zelfs wekt ze de indruk dat ze een uitstapje heeft gemaakt naar Nikko, waar men de prachtigste tempels en het heerlijkste natuurschoon vond. Maar of ze daar in de eerste maanden al is geweest, valt te betwijfelen. Het verhaal 'Japansche waarzegging' laat ze daar deels afspelen, maar uit het handschrift blijkt dat ze dit in eerste instantie had gesitueerd in de omgeving van het Hakone-meer. Pas later heeft ze dat aangepast. Bovendien lijkt het uitzicht van de hoofdpersoon in het begin van dit verhaal als twee druppels water op dat van haar pension in Shinagawa.

Maar ook zonder dat ze alles gezien heeft, weet ze na deze eerste maanden dat er geen mooier en beter land is om in te wonen dan Japan. Naast de tempels, de natuur en andere bezienswaardigheden, zijn het boven alles de mensen die haar hart veroverd hebben. De Japanners hebben niet alleen een roemrucht verleden, maar vooral ook een schitterende toekomst, aldus Dé-Lilah. Wat zij in de negentiende eeuw gepresteerd hebben is in haar optiek ongeëvenaard. In *De Echo* van 5 augustus 1900 formuleert ze het zo:

Een net van spoorwegen doorkruist het heele eiland Nippon en voor een geringen prijs kan men per spoor van het Zuiden naar het Noorden reizen. De scholen zijn tevens op Europeesche wijze ingericht en aan vele zijn Amerikanen als onderwijzers werkzaam met Japanners die in Amerika gestudeerd hebben. Langzamerhand worden Westerlingen echter door Japanners vervangen, want de leus geldt 'Japan voor de Japanners' en dat is begrijpelijk en vrij natuurlijk, dáár waar het intellect van den Japanner groot genoeg is, om dit zelf op zich te nemen en er duizenden zijn die een bestaan moeten hebben.

In ongeveer dertig jaren tijd heeft dit energieke en ambitieuze volk zich de Westersche ontwikkeling en beschaving eigengemaakt; heeft met kracht en zelfs met geweld, alle hinderpalen en moeilijkheden uit den weg geruimd om het zóó ver te brengen, en in slechts ongeveer dertig jaren tijd gelijk te worden aan ontwikkeling met

◀ Een bladzijde uit het manuscript van *Kersenbloesems en Chrysanthemums*.

Amerikanen en Europeanen; een overgang zoo plotseling en geweldig – gelijk de overgang der middeleeuwen en nog verder, uit den tijd der roofridders, naar de verlichte negentiende eeuw; want dertig à veertig jaren geleden waren de Japanners wel niet meer als roofridders, en gold het recht van den sterkste. Met het geweldig zwaard in hunne handen, wisten de sterksten zich hun recht te verkrijgen.

Dit alles is voorbij. De ‘samurai’ (oud-krijgers) zijn thans architecten en ingenieurs; kunnen paleizen en ijzeren bruggen bouwen en spoorwegen aanleggen. In de fabrieken worden locomotieven gemaakt, de ‘electriciens’ zorgen voor elektriciteit, in sommige plaatsen rijden elektrische trams, doctoren die in Duitschland gestudeerd hebben en aldaar gediplomeerd zijn staan aan het hoofd van hospitalen, heel op Westersche wijze ingericht. Medicijnen en instrumenten worden in Japan gemaakt; men vindt er zelfs fabrieken voor piano’s, orgels en andere muziekinstrumenten; voorts fabrieken waar klokken en horologies gemaakt worden; alles door Japanners, en onder het beheer van Japanners. [...]

Het is een zeer kleingeestig en bekrompen idee van vele menschen van verschillende natiën om laag en minachtend neer te zien op den Japanner.

Deze verdient met de grootste eerbied en achting behandeld te worden, nadat hij bewezen heeft, wat hij heeft kunnen wrochten in plus minus dertig jaren; en heeft hij het ten volle verdiend dat de verschillende natiën hem gelijkstelden met de blanke Westerlingen.

Weliswaar leert men hem pas ten volle kennen en waarden in zijn eigen land; weliswaar zijn er in het buitenland exemplaren dezer natie die de achting der beschaafde menschheid niet verdienen; maar daarnaar kan men toch niet een heel volk veroordeelen. In hun eigen land leert men ze niet alleen achten, men leert ook sympathie, warme sympathie gevoelen voor dit eigenaardige volk met hunne scheve oogen en gele huid, niet alleen behept met stalen wilskracht en energie, maar vol kunstzin en poëzie, en tevens vriendelijk, beleefd en beminnelijk.³⁸

Besluit

Na deze lofzang verbaast het niet dat Dé-Lilah in Japan is gebleven. Ze zal er ruim vijf jaar wonen. In Tokio woonde ze in een groot huis met

negen kamers, waarvan ze er een paar verhuurde. Op de benedenverdieping begon ze een taleninstituut, waar ze les gaf aan Japanse jongens en meisjes in de vier moderne talen Duits, Engels, Frans en Nederlands. De meeste leerlingen kozen voor Duits en Engels, ook voor Frans was nog behoorlijk wat belangstelling, maar voor Nederlands had ze slechts drie leerlingen. Daarnaast waren er nog twee voor Maleis.³⁹

Behalve tot het schrijven van verhalen, inspireerde Japan haar ook tot het schrijven van een roman. Ook die stuurde ze naar haar uitgever in Utrecht en dit boek gaf hij wel uit, met daarin de foto – Dé-Lilah in kimono – die ze bestemd had voor haar verhalenbundel. Dit werk, *Madame Caprice* (1901), speelt zich voor een groot deel af in Japan. Het is een draak van een boek; een succes werd het dan ook niet. De paar recensies die erover verschenen, waren vernietigend. Hierna zag Honig ervan af om nog ander werk van Dé-Lilah uit te geven. Een nieuwe uitgever vond Dé-Lilah niet, maar het betekende niet het einde van haar schrijverscarrière; ook hierna publiceerde ze nog regelmatig in dag- en weekbladen. Tot 1902 werkte ze mee aan *De Echo*, daarna schreef ze van 1902 tot 1905 ‘Brieven uit Japan’ voor de *Soerabaya Courant* en na 1905 voor de *Nieuwe Soerabaya Courant*.⁴⁰

Tot 1905 bleef ze in Japan wonen, eerst in Tokio, later in Osaka en daarna in Kobe. Ze doorkruiste in deze jaren Japan van noord naar zuid, van Hokkaido tot Nagasaki, en bezocht vanuit die laatste plaats ook Shanghai. In juni 1905 verhuisde ze tegen haar zin naar China, waar ze nog een jaar in Shanghai zou doorbrengen. Pas in 1906 ging ze weer eens naar Nederlands-Indië, op familiebezoek. In juli kwam ze in Batavia aan. Daar zag ze voor het eerst in al die jaren haar zoon en haar jongste dochter terug. Vijf weken later, eind augustus, stapte ze op de boot naar Singapore. Daar werd ze ernstig ziek. Op 18 november 1906 is Lucy van Renesse-Johnston in Singapore overleden, 44 jaar oud.⁴¹

Verantwoording

De tekst van de Japanse ‘novellen’ van Dé-Lilah is, zoals gezegd, alleen in manuscript overgeleverd en niet eerder in boekvorm uitgegeven. Onze dank gaat uit naar Iris van Daalen die ons toestond het handschrift dat in haar bezit is, voor deze uitgave te gebruiken. Met behulp van het computerprogramma Transkribus hebben we een transcriptie gemaakt van het manuscript. Vervolgens hebben we de tekst meerdere keren handmatig gecontroleerd. Voor deze editie is de tekst van het handschrift vrij

nauwkeurig nagevolgd. Dat betekent dat we ervoor kiezen Dé-Lilah's negentiende-eeuwse spelling aan te houden.

Hoewel het een nethandschrift betreft, staan er veel fouten, verschrijvingen en spellingvarianten in de tekst. Omdat we geen diplomatische weergave, maar een leeseditie voor ogen hadden, hebben we ervoor gekozen de tekst op verschillende punten aan te passen. Incongruenties en ongrammaticale zinnen zijn gecorrigeerd, in onbruik geraakte schrijfwijzen zijn gemoderniseerd. Zo hebben we 'ringsom' (een variant van het Duitse 'ringsum') vervangen door 'rondom', 'oogenblikkelijk' door 'op dit oogenblik' en 'ten voorschijn' door 'tevoorschijn'. 'Zoowel als' wordt 'zooals', 'giegelen' is aangepast in 'giechelen' en 'met name' (gevolgd door een naam) is veranderd in 'met de naam'. Aperte fouten zijn gecorrigeerd. Zo hebben we 'nijen' veranderd in 'neigen', en 'vondt' en 'goldt' in 'vond' en 'gold'. 'Interressanter als' wordt 'interessanter dan', 'achter hun' wordt 'achter hen' en 'het envelop' wordt 'de envelop'.

Af en toe lijkt Dé-Lilah een woord of enkele woorden te zijn vergeeten; dan hebben we de tekst naar eigen inzicht aangevuld. Overbodige aandachtstreepjes zijn geschrapt. Het gebruik van aanhalingstekens is gemoderniseerd. Verder schrijft Dé-Lilah veel samenstellingen als twee woorden. Ook dat hebben we aangepast: 'van avond' wordt 'vanavond', 'ten minste' (in de betekenis van althans) wordt 'tenminste', en 'er naast' wordt 'ernaast'. Ook samenstellingen als 'jonge dame', 'jonge man', en 'ja zeker' schrijven we in tegenstelling tot Dé-Lilah als één woord. Een enkele keer is omwille van de leesbaarheid een alinea of een zin opgesplitst in tweeën. Het hoofdlettergebruik van Dé-Lilah is eveneens gemoderniseerd. Soms schrijft ze een woord met een hoofdletter waar wij een kleine letter zouden verwachten, en omgekeerd.

Ten slotte is de interpunctie ingrijpend aangepast. Dé-Lilah heeft de curieuze gewoonte om een puntkomma te plaatsen waar een komma moet staan en een komma waar wij een puntkomma zouden verwachten. Maar ook daarin is ze niet altijd consequent. Ze maakt ook veel fouten in het gebruik van komma's in beperkende en uitbreidende bijzinnen. In deze uitgave hebben we haar interpunctie naar eigen inzicht aangepast aan wat thans de norm is. Ook haar uitbundige gebruik van accenten, vraagtekens en uitroeptekens is gemoderniseerd.

Woorden, begrippen en personen die uitleg behoeven, hebben we geannoteerd met eindnoten. Veelgebruikte Japanse woorden verklaren we in een woordenlijst achterin.

In de woordenlijst en annotaties hebben wij de zogenaamde Hepburn-transcriptie gevolgd. In deze transcriptie moeten de medeklinkers worden uitgesproken als in het Engels, en de klinkers als in het Italiaans. Een macron boven de 'o' en 'u' geeft aan dat het hier om lange klinkers gaat. Japanse namen zijn in de Japanse volgorde, dat wil zeggen: familienaam eerst en de voornaam daarna.

Veel dank zijn wij verschuldigd aan Susanne Onel voor de eindredactie van de tekst en aan emeritus prof. dr. W.J. Boot van de Universiteit Leiden, die de tekst en annotaties kritisch heeft doorgenomen en ons daardoor voor menige fout heeft behoed.

Illustraties

De westerse toeristen die in de Meiji-periode Japan bezochten, waren vooral geïnteresseerd in de traditionele Japanse cultuur, in een land dat sterk verschilde van hun eigen omgeving. Dat zie je terug in de foto's die zij als souvenir van hun bezoek mee naar huis namen. Daarop zie je geen beelden van het moderne Japan, maar van een idyllisch en exotisch land. Populair waren foto's van de Fuji, van bloeiende kersenbloesems en boeddhistische en shintoïstische heiligdommen, van *samoerais*, *geisha's* en *maiko's*, etc. Deze foto's kochten toeristen bij commerciële fotostudio's die vanaf 1880 vooral met de hand ingekleurde foto's verkochten. Het waren grote foto's, van 19 x 26 cm, vaak met bijschriften verzameld in albums met naar keuze vijftientig, vijftig of zelfs honderd afdrucken. De naam van de fotograaf werd meestal niet vermeld en omdat fotostudio's ook negatieven aan elkaar verkochten, is het moeilijk te achterhalen wie welke foto heeft gemaakt.

Deze foto's en albums, gebonden in leer, brokaat of gelakte boekbanden, waren kostbare souvenirs en werden thuis met trots getoond. Ze werden tot lang na de reis bewaard, waardoor er veel van zijn overgeleverd. Die zijn later vaak terechtgekomen in archieven, bibliotheken en musea. De foto's in dit boek die als illustratie aan deze verhalen zijn toegevoegd, zijn afkomstig uit diverse instellingen. Ze zijn te vinden op websites van de Harvard Library, van Visualizing Cultures van het Massachusetts Institute of Technology, van de collectie van het KITLV van de Universiteitsbibliotheek Leiden, de fotocollectie van het Rijksmuseum Amsterdam en van Wikimedia Commons, waarop zich ook een verzameling foto's van Kusakabe Kimbei bevindt.⁴²

大日本名將鑑

錦鶏堂一書不合皇年四の子御璽を神日本誓合彦
 事と天照太神より五代の孫日向國宮等以都を
 天皇御年四十五諸皇子と一師を幸ひて安藝末
 到り吉備と經撰津河
 彦と討を佐と天照太神の
 取身と郷導ととを鬼田小出
 果と討ち凡幾城と討ち六年
 定より大和國東傍山の東南橘
 原に都一正月天皇位を即ち
 元年と多乎十六年三月消亡焉百廿一
 年山東北に陵葬焉是と人白の始めと爲りたり

神武天皇

御明治十三	根津宮坐落	神田登下二番地
二月廿日	月岡太郎	松津炭市
二月廿日	月岡太郎	松津炭市

大德
秀

De Indische schrijfster Dé-Lilah (pseudoniem van Lucy van Renesse-Johnston) trad vanaf haar vierendertigste als auteur in de openbaarheid. Haar oeuvre bestond uit fictie en veel reisverhalen. Na de dood van haar echtgenoot in 1899 moest ze in haar eigen onderhoud voorzien en greep ze elke kans aan om feuilletons voor kranten en weekbladen te schrijven. Dé-Lilah reisde twee maanden door China en een jaar later vertrok ze naar Japan. Ze vestigde zich in Yokohama en later in Tokio, waar ze aan Japanse jongens en meisjes les gaf in Duits, Engels, Frans en Nederlands. Haar verblijf in het 'wonderschoone land Nippon' inspireerde haar tot het schrijven van een roman en een achttal korte verhalen of 'novellen', die een treffend beeld geven van het Japan van omstreeks 1900. Deze Japanse verhalen worden in *Het land van de kersenbloesems* voor het eerst uitgegeven en voorzien van literaire en historische context.